

Рајка ГЛУШИЦА*

СТАНДАРДИЗАЦИЈА ЦРНОГОРСКОГ ЈЕЗИКА

Прије двије године на Десетом међународном скупу слависта у организацији Хрватског филолошког друштва из Ријеке (Опатија, 22. јун 2 оо 5) у реферату *Црногорска стандардна ијекавица* истакла сам да без обзира на то како називали језик¹ у Црној Гори стандардизација црногорске ијекавице неопходна је из више разлога. Један од наведених био је тај да је црногорска ијекавица посебан тип, унеколико различит од хрватског и босанскохерцеговачког типа ијекавице, а норма заједничког српскохрватског/хрватскосрпског језика, кад је ијекавица у питању, рађена је на основу сва три типа ијекавице при чему су многе од варијанти из црногорске ијекавице у норми заједничког језика игнорисане иако су биле општенародне и засноване на живом народном језику. Ако томе додамо и то да је данашња социолингвистичка ситуација на простору некадашњег заједничког језика потпуно другачија, увећавају се разлози за интервенције на норми. Српскохрватски/хрватскосрпски језик је нестао као званични, службени језик заједно са државом у којој је вршио ту функцију. У новонасталим самосталним државама номинују се језици према имену државе или према имену већинског народа и природно, врши се стандардизација тих језика. Хрватска ијекавица је сада у основи хрватског стандардног језика, босанскохерцеговачка ијекавица у основи босанског језика и поред екавице у основи српског језика у Републици Српској.

* Ванредни професор на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ То је било вријеме заједничке државе Србија и Црна Гора, годину дана прије коначног разрешења државног статуса Црне Горе, период интензивних расправа о имену језика и праву црногорског народа да језик којим говори назове својим националним именом, те период најбруталнијег негирања црногорског језика од стране бројних српских лингвиста које не престаје ни данас.

Правопис који је званично на снази у Црној Гори и данас јесте *Правопис српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и Матице хрватске из 1960. године, први и последњи заједно урађени норматив српскохрватског језика. Потпуно је природно да социолингвистичка стварност и превазиђеност решења из поменутог *Правописа*, старог скоро пола вијека, иницирају ревизију норме језика у Црној Гори која би се вршила искључиво на основу стања у савременој црногорској ијекавици.

У свом другом раду, такође од прије двије године, насловљеном *Језичка ситуација у Црној Гори*,² дакле, са истим именом као и овај научни скуп у организацији Црногорске академије наука и умјетности, тачније у организацији њеног Института за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош” и Института за источноевропске и орјенталне студије Универзитета у Ослу, поред анализе социолингвистичке ситуације у Црној Гори говорила сам и о језичком идентитету, односу језика и нације, језика и државе, затим о имену језика и како се оно одређује. Један од закључака тога рада је био: да би језик у Црној Гори добио црногорско име и постао службеним језиком, по истом принципу како су то постали хрватски, српски, босански у њиховим матичним државама, морају се испунити два изванлингвистичка услова и то:

1. Да постоје говорници који свој језик називају, доживљавају и сматрају црногорским као изразом сопственог идентита: националног, културног, историјског, конфесионалног, политичког или неког другог колективног идентитета. Општепозната је чињеница да језик поред комуникативне има и симболичку функцију;

2. Да Црна Гора постане самостална и стабилна држава која ће стати иза државног језика са црногорским именом и која ће мудро језичком политиком радити на његовој афирмацији и његовању.

Данас кад су оба та услова испуњена, уз како нам се чини, одлучну ријешеност владајућих друштвених и политичких структура да истрају на том пројекту, сасвим је извјесно да ће се језик у службеној употреби у Црној Гори Уставом, дакле, највишим правним актом државе, назвати црногорским. И то не из разлога што неки стручњаци за језик сматрају да је то праведно и добро решење, а неки да је потпуно погрешно и нелогично, већ из простог разлога што је то више државно и политичко не-

² Рад је прихваћен за штампу у Зборнику радова под насловом *Standardni jezici u okviru štokavskog sustava*, у издању издавачке куће Disput из Загреба. Уређивачки одбор: проф. др Јосип Силић, проф. др Иво Прањковић и проф. др Лада Бадурина.

го лингвистичко питање и о њему одлучују државне институције или говорници тог језика- референдумом.

У неку руку питање имена језика решавано је посредно и 21. маја 2006. године. Изгласавањем на референдуму самосталне државе Црне Горе створени су реални услови да се прича о црногорском језику, дилемама и полемикама које га прате, финализује уставним одређењем тога језика као службенога. Држава ће морати да изграђује институције у којима ће се планирати и водити зрела и научно утемељена језичка политика афирмације и његовања црногорског језика као једног од основних стубова националног идентитета и стабилности саме државе.

Сва догађања у вези са именом језика до сада набројана јесу из домена друштвено-историјских прилика и политике и на њих лингвисти могу мало или нимало да утичу, или их промијене. Међутим, када се дође до процеса стандардизације неког језика онда је то ускостручан и веома комплексан посао који подразумева научно потврђену процедуру. У лингвистичкој литератури говори се обично о десет основних фаза кроз које треба проћи да би се дошло до језичке норме и стандардног језика. То су: 1. селекција (избор) норме; 2. дескрипција (опис); 3. кодификација (прописивање); 4. елаборација (развијање); 5. акцептуација (прихватање); 6. имплементација (спровођење, примјена); 7. експанзија (ширење); 8. култивација (његовање); 9. евалуација (вредновање); 10. реконструкција (преправљање, дограђивање) норме³.

Како ће црногорски језик представљати стандардну варијанту полицентричног српскохрватског/хрватскосрпскога језика чији је процес стандардизације започео још у XIX вијеку, тиме он баштини скоро стодесетогодишњу традицију стандардног језика⁴ договором номинован као српскохрватски/ хрватскосрпски језик, онда при нормирању црногорског језика треба ићи само на последњу фазу, фазу реконструкције или преправљања норме. Ова фаза, иначе, настаје уколико постоји потреба за извјесном промјеном норме по „правилу поновним описивањем новонасталих комуникацијских и стваралачких потреба и одговарајућих језичких средстава за њихово задовољење, али понекад њиховим ди-

³ Милорад Радовановић, *Социолингвистика*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1979. стр. 83-93.

⁴ У закључцима Новосадског договора прва реченица у првом заључку гласи: Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик, *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб 196 о. стр. 7.

ректним кодификовањем или пак разрадом,⁵ У овој фази сасвим изузетно може доћи и до промјене у избору основице за нормирање што у случају нормирања црногорског језика апсолутно нема разлога. Нема никакве потребе за било каквим мијењањем основице коју чине новији штокавски ијекавски говори сјеверозападне Црне Горе са четвороакцентским системом и развијеном деклинацијом, нити радикалним измјенама већ постојеће норме језика у Црној Гори.

При нормирању црногорског језика не треба мијењати основицу и из разлога што је основица стандардног српскохрватског/хрватскосрпског језика била новоштокавски ијекавски црногорски говори који покривају сјеверозападни дио или скоро половину територије Црне Горе. Они иначе, заједно са говорима дијела Херцеговине припадају источнохерцеговачком дијалекту који је под називом „јужно нарјечје” још на Бечком књижевном договору 185 о. године одређен за основицу заједничког књижевног језика и то због великог угледа ијекавских народних пјесама, због истинског поштовања не само старије дубровачке књижевности, већ прије свега због црногорско-херцеговачке говорне и писане ријечи и због Вукове исцрпне документације о тим говорима⁶.

Ти новоштокавски ијекавски говори, иако се налазе изван државних територија и Србије и Хрватске, били су основица стандардног српскохрватског језика, и данас представљају дијалекатску основу хрватског и босанског стандарда, као и српског у Републици Српској што претпоставља за дужи временски период разумљивост и широк комуникацијски простор, упркос почетном настојању да се направи што више разлика међу новим стандардним језицима. Црногорски лингвисти, надам се неће направити ту грешку, већ ће нормирањем стварног савременог стања у језику показати да су отворени и спремни за сарадњу са другима на пословима око стандардних језика.

Кад је црногорска ијекавица у питању она је сасвим добро испитана у радовима великог броја угледних лингвиста (бројне су монографије и научни радови о црногорским говорима⁷, о језичким одликама дјела цр-

⁵ Милорад Радовановић, *Социолингвистика*, стр. 92.

⁶ Ljudevit. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb 1965. стр. 251.

⁷ У раду *Библиографија говора Црне Горе*, Зборник радова са научног скупа *Црногорски говори*, Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању одржаног у Титограду 12. и 13. маја 1983. ЦАНУ, Научни скупови књ. 12. Одјељење умјетности књ. 3. Титоград 1984. Драго Ћупић је написао скоро све радове о црногорским говорима и направио библиографију научних радова и монографија о њима која, дакле, до 1983. године има скоро шестсто библиог-

ногорских књижевних стваралаца⁸, писаних судских и других административних докумената, публицистичких списа, периодике, затим бројни су радови са лексиколошким и нормативистичким темама и слично). На основу тако богате научне литературе није тешко издвојити оне језичке црте које представљају специфичности црногорског језика. При нормирању црногорског језика треба се ослонити на облике који су општенародни и општеприхваћени. Узимати у обзир само она рјешења која су потврђена у широкој употреби у литератури и другим функционалним стилевима: научном, административном, публицистичком и разговорном⁹.

Код сваке кодификације па и кодификације црногорског језика једно од важних питање је одлучити се за рестриктивну или отворену норму која допушта дублетне облике. И једна и друга имају и предности и мана па је можда најбоље комбиновати обје у зависности од природе правописних питања која се третирају, од употребне праксе, од постојеће нормативне традиције и слично. У појединим прописивањима морамо бити одређени и стриктни, док у другима треба дати извјесну слободу и избор говорницима да сами користе и одаберу једно од два понуђена рјешења, а онда ће вријеме као „мајсторско решето” искристалисати облике који опстају као фреквентнији.

Ортографска норма је једна од кључних норми свакога стандардног језика зато је значајно да свако од правописних рјешења мора бити научно утемељено. При прописивању не би требало правити нагле резове и промјене које би биле необичне и стране самим говорницима. Так-

рафских јединица. Интересовање за црногорске говоре не престаје, па је четврт вијека касније та библиографија знатно богатија.

⁸ Постоје бројне монографије о језику црногорских писаца. Мато Пижурица је 1989. истражио језик Андрије Змајевића, Александар Младеновић језик Владике Данила 1973. Бранислав Остојић језик Петра И Петровића 1976. О језику Петра II постоји више књига чији су аутори Милан Решетар, Данило Вушовић, Михаило Стевановић, Радослав Бошковић, Александар Младеновић, Радмило Маројевић и други. Јелисавета Суботић писала је о језику Лазара Томановића, Рајка Биговић-Глушица о језику Марка Миљанова 1997. Милорад Ћорац испитао је језик и стил Михаила Лалића 1968. Зорица Радуловић језик и стил Чеда Вуковића 1994. Војислав Никчевић језик С. М. Љубише 2003. године.

⁹ „На стручњацима је дакле који се баве црногорским стандардним језиком да промотре како црногорски стандардни језик функционира у знаности, како у администрацији, како у новинарству, како у умјетничкој књижевности и како у свакодневном јавном говору те да у складу с тиме успоставе одговарајуће нормативне односе” Јосип Силић, *Црногорски стандардни језик*, Зборник радова са међународног научног скупа „Норма и стандардизација црногорског језика” Цетиње 2005. стр. 61 – 69.

ва рјешења су унапријед осуђена на неуспјех иако могу да имају научно или какво друго утемељење или оправданост. Норму треба одређивати и према употребној пракси и распрострањености појединих облика, дакле мора се имати у виду и слиједити језички узус. Поред значајне улоге коју има нормативистичка традиција и историјски развој језика језичкој норми треба приступити с гледишта његовог садашњег стања тј. синхронијски ¹⁰.

Правопис, као скуп језичких правила и конвенција за писање, обично је састављен од неколико правописних партија. То су: писма, изговор, гласовне промјене, писање великог слова, састављено и растављено писање ријечи, растављање ријечи на крају реда, писање скраћеница, интерпункција, писање имена и ријечи из страних језика. Већи дио ових правописних партија су више конвенцијског него чисто лингвистичког карактера. Пошто је све у договору треба настојати да се правописна правила, гдје год је то могуће, поједноставе тако да имају што мање изузетака. Норму треба осавременисти и иновирати. Рјешења која се нијесу показала прихватљивим треба мијењати и тражити адекватнија. Тако на примјер треба размотрити промјену правила писање тачке иза скраћених именица *доктор*, *магистар* и неке других. По важећем правопису иза таквих скраћеница се не пише тачка, међутим, то правило се тако тешко прихвата и примјењује јер одступа од општег правила да се иза скраћене ријечи пише тачка. Иако постоји јасно и логично објашњење зашто не треба писати тачку, многи, па чак, и наши студенти послије семестра посвећеног правопису титуле својих професора, по инерцији, пишу са тачком. Тачка иза ових скраћеница користи се у скоро свим европским језицима као и у нама блиском хрватском и босанском правопису, тако да би се као једноставније и практичније рјешење могла наћи и у правопису црногорског језика.

У стандардном црногорском језику ијекавски изговор ће бити једини изговор што је потпуно природно с обзиром на то да су сви црногорски народни говори ијекавски. Писма, ћирилица и латиница, имаће равноправан статус и потпуну слободу употребе. Оба ће се учити у првим

¹⁰ „Сви се штокавски стандардни језици, и босански (бошњачки), и црногорски, и хрватски, и српски, нормирају самостално, неовисно један о другоме. При том треба имати на уму чињеницу да сваки језик, па онда и босански (бошњачки), и црногорски, и хрватски, и српски, има и своју провијест и своју традицију, али и *своје релевантно садашње стање*. И управо би тако требало приступити његовој норми – првенствено с гледишта његова садашњег стања”, Јосип Силић, наведено дјело, стр. 67.

годинама основне школе. Не треба никаквим законским актима давати преимућство ни једном од њих, ствар је свакога појединца које ће писмо преферирати, с тим што ће оба знати. Знати користити два писма је богатство и предност и то богатство треба његовати и свакако кроз школски систем подржавати. Облике из заједничке норме српскохрватског језика, типичне за хрватску и босанскохерцеговачку ијекавицу (*заљев, утјецај, предјел, сједити, пријеступ*) треба изоставити и кодификовати само оне из црногорске ијекавице.

У Црној Гори има довољан број способних лингвиста да посао нормирања уради на најбољи могући начин. Постојање обимне правописне литературе и бројних правописних приручника: српскохрватских/хрватскосрпских, хрватских, српских, босанских и црногорских¹¹ који ће свакако помоћи будућим правописцима у тражењу најбољих рјешења у правописној проблематици. Треба искористити лингвистичка – ортографска искуства наших сусједа, видјети методологију нових правописа стандардних језика босанског¹², хрватског¹³ и српског¹⁴. Црној Гори предстоји изградња одговарајућих државних институција за израду рјечника, уџбеника, правописа и других језичких приручника. Језичка политика се не састоји само у одређивању имена језика већ је то дио државне политике и свих оних поступака и активности које се тичу изградње и функционисања националног стандардног језика.

Све послове око стандардизације језика у Црној Гори, па чак и питање треба ли провести властиту црногорску стандардизацију и тиме уз друге стандардне језике босански, хрватски и српски поставити и цр-

¹¹ Војислав П. Никчевић, *Пиши као што збориш. Главна правила црногорскога стандарднога језика*, Црногорско друштво независних књижевника, Подгорица 1993; Војислав П. Никчевић, *Правопис црногорског језика*, Црнопорски ПЕН центар, Цетиње 1997.

¹² Сенахид Халиловић, *Правопис босанскога језика*, Препород, Културно друштво Бошњака, Сарајево 1996; Сенахид Халиловић, *Правопис босанскога језика*, Приручник за школе, Сарајево 1999.

¹³ Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, VIII izdanje, Školska knjiga, Zagreb 2 00 4; Vladimir Anić, Josip Silić, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi liber, Školska knjiga, Zagreb 2 00 1; Lada Badurina, Ivan Marković, Krešimir Mićanović, *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb 2007.

¹⁴ Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад 1993; Радоје Симић, Живојин Станојчић, Бранислав Остојић, Божо Ћорић, Милош Ковачевић, *Правопис српскога језика са речником*, ЧИП Штампа- Унирекс, Београд- Никшић 1993; Милорад Дешић, *Правопис српског језика*, Приручник за школе, В издање, Нијанса-Унирекс, Земун – Никшић 2002.

ногорски једино може одговорити црногорска језичка заједница коју сачињавају сви говорни представници у Црној Гори. Сви остали изван Црне Горе, па и српски лингвисти, морају такав одговор кад једном буде дат, прихватити и уважавати.

Rajka GLUŠICA

STANDARDIZATION OF MONTENEGRIN LANGUAGE

Summary

In Montenegro, *Spelling of Serbo-Croatian language* by Matica Srpska and Matica Hrvatska dating back to the 1960 is still officially effective, thus, it is the Spelling regulated before almost half of the century. It is reasonable that some definitions from this Spelling, being the first and the last mutual normative of Serbo-Croatian language, had to be reworked and modified. These alterations were performed before Serbo-Croatian language group fell apart (*Spelling Supplements*, 1989, Inter-academy Council) and especially after the demise of language unity. In Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, regulated and effective are the Spellings of Serbian, Croatian and Bosnian languages. In Montenegro, activities regarding Spelling of Montenegrin language are yet to be performed.

Standardization of Montenegrin language should be based on the status of contemporary spoken and written use of Montenegrin language within all functional styles, as well as on the status of Montenegrin literary tradition and national Montenegrin language. First of all, Montenegrin "ijekavica" should be the only pronunciation of standard Montenegrin language, while Latin and Cyrillic scripts would be equally used. Forms that are typical for Croatian and Bosnian „ijekavica" and which found their place within the norms of common Serbo-Croatian language (*zaljev, utjecaj, prijestup, prijevoz*) should not be considered while only those which are typical for Montenegrin „ijekavica" should be considered. The existing norms should not be radically changed but only innovated, modernized (use of capital letter, writing compound or separate words, full stop after abbreviations, etc) and simplified as much as it is possible.